

# Populačný vývoj na Slovensku

Zmeny v populačnom vývoji na Slovensku sú v posledných rokoch podstatne menej výrazné, ako tomu bolo v 90. rokoch minulého storočia.

Dá sa povedať, že pomaly sa vytvára základ pre reprodukčný model v posttransformačnom období. Viaceré populačné trendy sa stabilizovali, u niektorých však ešte prebiehajú kompenzačné procesy za vývoj počas transformačného obdobia.

## Sobášnosť

Počet uzavretých sobášov a intenzita sobášnosti na Slovensku počas celých 90. rokov výrazne klesali. Svoje historicky minimálne hodnoty dosiahli v roku 2001. Do roku 2004 sa sobášnosť zvýšila na úroveň z druhej polovice 90. rokov. V nasledujúcom období až po súčasnosť vykazovala sobášnosť kolísavý trend okolo hranice 0,5 sobášov na jedného muža, resp. jednu ženu. V roku 2010 dosiahla úhrnná prvosobášnosť hodnotu 0,476 u mužov a 0,517 u žien.

Rozhodujúci vplyv na celkovú sobášnosť má aj naďalej sobášnosť slobodných a to napriek tomu, že podiel opakovaných sobášov sa mierne zvyšuje. Podiel sobášov slobodných na celkovom počte sobášov neklesol na Slovensku doteraz nikdy pod 84 % u mužov, resp. 86 % u žien.

Jednou z hlavných príčin poklesu intenzity sobášnosti slobodných je odkladanie vstupu do prvého manželstva do vyššieho veku. Tento proces sa prejavuje na jednej strane poklesom sobášnosti v mladších vekových skupinách a súčasne aj nárastom hodnôt priemerného veku pri prvom sobáši u mužov i žien. Celkovo sa pokles intenzity prvosobášnosti dotkol mužov vo veku do 29 rokov a žien do 26 rokov. Od ro-

ku 2000 do roku 2010 sa priemerný vek pri 1. sobáši v mužskej i ženskej časti populácie zvýšil o viac ako tri roky. U mužov išlo o nárast z 26,6 rokov na 29,9 rokov, u žien sa nárast pohyboval z úrovne takmer 24 rokov na hodnotu 27,3 rokov.

## Rozvodovosť

Rozvodovosť na Slovensku má narastajúcu tendenciu a to aj napriek výraznému poklesu sobášnosti a počtu uzatváraných sobášov v 90. rokoch a na začiatku 21. storočia. Svedčí o tom nielen zvyšovanie počtu rozvedených manželstiev, ale predovšetkým nárast intenzity rozvodovosti. Kým v roku 2000 by sa pri zachovaní intenzity rozvodovosti rozviedlo približne 27 % manželstiev, od roku 2008 sa rozvodovosť pohybuje nad hranicou 40 %.

Pomerne prudký nárast rozvodovosti najmä medzi rokmi 2005 a 2006 môžeme do určitej miery vysvetliť významným nárastom realizovaných žiadostí o rozvod z celkového počtu podaných návrhov. Až do roku 2005 sa podiel rozvedených manželstiev pohyboval medzi 76–80 % z celkového počtu návrhov. Od roku 2006 však ich zastúpenie prekračuje 90% hranicu a po roku 2008 sa priblížilo k hranici 95 %.

Posun maximálnych hodnôt rozvodovosti do veku nad 40 rokov a zvyšovanie intenzity rozvodovosti vo veku nad 50 rokov u mužov aj u žien sa podpisujú pod nárast hodnôt priemerného veku pri rozvode. Kým v roku 2000 sa priemerný vek pri rozvode pohyboval na úrovni 38,8 rokov u mužov a 36,1 roku u žien, v súčasnosti v mužskej

zložke presahuje 41 rokov a u žien 38 rokov.

Ako hlavná príčina rozvodu manželstva na strane muža i ženy dlhodobo figuruje rozdielnosť pováh, názorov a záujmov. Jej váha navyše neustále rastie. Kým v roku 2000 stála táto príčina v pozadí 52,6 % rozvodov, v roku 2010 to bolo už 60 % rozvodov, pri ktorých súd konštatoval túto príčinu.

## Plodnosť

Jednou z najvýznamnejších zmien, ktorú priniesol populačný vývoj v posledných rokoch, bolo dlho očakávané oživenie intenzity plodnosti. Po poklese úhrnnej plodnosti na historicky najnižšie hodnoty tesne po roku 2000 sa očakávala zmena trendu, ktorá však nechala na seba čakať niekoľko rokov. Až do roku 2007 úhrnná plodnosť stagnovala na úrovni približne 1,25 dieťaťa na ženu. V roku 2008 úhrnná plodnosť prekročila hranicu veľmi nízkej plodnosti a dynamický rast pokračoval aj v nasledujúcom roku, a to na hodnotu 1,41 dieťaťa na ženu. Bola to najvyššia hodnota úhrnnej plodnosti od roku 1998. V roku 2010 sa rast plodnosti priblížil, keď úhrnná plodnosť zostala na úrovni predchádzajúceho roka a dosiahla hodnotu 1,40.

Zvyšovanie intenzity plodnosti úzko súvisí s procesom odkladania rodičovstva. V posledných rokoch sa zintenzívnila tzv. rekuperácia mier plodnosti, t.j. „doháňanie“ pôrodov, ktoré boli odkladané do vyššieho veku.

Zmeny časovania plodnosti sú jasne viditeľné na posúvaní rozloženia špecifických mier plodnosti

do vyššieho veku a menej výraznej koncentracii plodnosti do úzkeho intervalu veku v porovnaní s predchádzajúcim reprodukčným režimom. Zmeny dokumentuje aj neustále sa zvyšujúci priemerný vek matiek pri narodení 1. dieťaťa. Medzi rokmi 2000 a 2010 sa hodnota tohto ukazovateľa zvýšila z necelých 24 rokov na 27,3 rokov, t.j. o viac ako 14 %.

Ďalšou zo zmien reprodukčného správania, ktorá sa začala výrazne prejavovať od začiatku 90. rokov, bolo zvyšovanie podielu detí narodených mimo manželstva. V priebehu rekuperácie pozorujeme medziročný nárast tohto ukazovateľa o približne 1,4 percentuálneho bodu a nič zatiaľ nenaznačuje spomaľovanie tohto procesu. Podiel narodených mimo manželstva sa postupne zvýšil z hodnôt okolo 6 % až na 33 % v roku 2010. Naďalej tiež klesá podiel manželsky narodených 1. poradia do 9 mesiacov od uzavretia manželstva (35 % v roku 2009 oproti 47,8 % v roku 2000), takže predpokladáme, že dochádza k zmene stratégií riešenia nemanželského tehotenstva.

## Potratovosť

V roku 2010 sa znížil počet potratov na 17 218 prípadov, čo je historicky najnižšia hodnota od roku 1958, kedy boli legalizované umelé prerušenia tehotenstva. Zároveň bol zaznamenaný najväčší medziročný pokles počtu potratov od roku 2003. Historicky najnižšiu hodnotu dosiahla v roku 2010 aj samovolná potratovosť. Umelá potratovosť sa k historicky najnižšej hodnote z roku 1958 veľmi priblížila.

V porovnaní s rokom 2009 sa v roku 2010 znížil najmä počet umelých potratov (UPT). V roku 2010 bolo evidovaných 12 582 prípadov, čo je len o 200 prípadov viac ako v spomínanom roku 1958. Znížila sa tiež intenzita umelej potratovosti, úhrnná umelá potratovosť klesla na 0,299 UPT na ženu počas reprodukčného obdobia.

Počet samovoľných potratov sa znížil oproti predchádzajúcemu roku o necelých 60 prípadov. Aj tak hodnota 4 636 je historicky najnižší počet samovoľných potratov na Slovensku. Úhrnná miera samovoľnej potratovosti sa znížila na úroveň 0,109 samovoľného potratu na ženu počas reprodukčného obdobia.

Zo 100 tehotenstiev bolo v roku 2010 ukončených potratom 22 tehotenstiev, čo je v porovnaní s druhou polovicou 80. rokov minulého storočia, kedy bola potratovosť historicky najvyššia a potratom sa končilo viac ako 40 tehotenstiev, zníženie skoro o 100 %.

Štruktúra žiadateliek o UPT podľa rodinného stavu je už niekoľko rokov pomerne stabilná. V roku

2010 takmer polovicu žiadateliek o UPT (48,2 %) tvorili vydaté ženy, 41,5 % pripadlo na slobodné a 10,3 % na rozvedené a ovdovené ženy. Mierne sa mení zloženie žiadateliek o UPT podľa rodinného stavu a počtu živonarodených detí pred zákrokom. Hoci naďalej najpočetnejšiu skupinu tvoria vydaté ženy s dvoma a viac deťmi, ich podiel klesol medzi rokmi 2000 a 2010 zo 44 % na necelých 28 %. Naopak medzi žiadateľkami o UPT sa zvyšuje zastúpenie slobodných bezdetných žien, v roku 2010 vzrástol ich podiel na celkovom počte umelých potratov na viac ako 24 %. Relatívne aj absolútne vzrástá početnosť UPT vydatých žien bez detí a s jedným dieťaťom. V ostatných podskupinách počet umelých potratov klesá.

## Úmrtnosť

V roku 2010 zomrelo na Slovensku 53 445 osôb, čo je oproti roku 2009 nárast o viac ako 500 osôb. Stredná dĺžka života pri narodení si udržiava mierne rastúcu tendenciu, keď

nárast u mužov je v posledných rokoch väčší ako u žien. Tento trend prispieva k miernemu znižovaniu nadúmrtnosti mužov, ktorá je na Slovensku na európske pomery vysoká. V roku 2010 dosiahla stredná dĺžka života u mužov hodnotu 71,62 rokov, u žien hodnotu 78,84, čo predstavuje zvýšenie oproti roku 2009 o 0,34, resp. 0,10 rokov.

Trend vývoja úmrtnosti detí do jedného roka je naďalej klesajúci. Dosahuje nízku úroveň a celkovú úmrtnosť výraznejšie neovplyvňuje. Miera dočenskej úmrtnosti sa v posledných troch rokoch pohybuje pod hranicou 6 ‰ a v roku 2010 dosiahla hodnotu 5,69 ‰.

Dôležitým aspektom hodnotenia celkovej úmrtnosti je skúmanie vývoja podľa príčin smrti. U mužov zisťujeme nárast iba u úmrtnosti na choroby dýchacieho systému. Potešiteľný je dosť výrazný pokles úmrtnosti na choroby obehovej sústavy a taktiež na nádorové ochorenia a na externé príčiny smrti, čo je hlavným dôvodom nárastu strednej dĺžky života pri narodení u mužov.

U žien sa také výrazné zmeny neprejavujú. Pokles možno zaregistrovať iba pri úmrtnosti na choroby obehovej sústavy. U ostatných príčin smrti evidujeme stagnáciu.

Napriek výraznému zlepšeniu úmrtnosti mužov a stagnácii úmrtnosti žien treba zdôrazniť dlho trvajúcu vysokú nadúmrtnosť mužov. Úmrtnosť mužov na choroby obehovej sústavy je 1,5 násobná v porovnaní s úmrtnosťou žien. Úmrtnosť na nádory u mužov prevyšuje 1,9 krát úmrtnosť žien na túto skupinu ochorení. Najvyšší nepomer je v úmrtnosti v dôsledku externých príčin smrti, ktorá u mužov dosahuje až 4,5 násobok úmrtnosti žien.

## Migrácia

Roky 2009 a 2010 priniesli zmeny aj do oblasti migrácie. V porovnaní s rokmi 2007 a 2008 sa zastavil rast migračného prírastku a saldo zahraničnej migrácie sa znížilo zhruba na polovicu. Zmeny nastali aj v zdrojových krajinách imigrantov. Dlhodobý trend, pre ktorý bol charakteristický najväčší počet

### Základné demografické charakteristiky za SR

Ukazovateľ	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Úhrnná prvosobášnosť – M	0,461	0,480	0,494	0,540	0,495	0,481	0,505	0,523	0,491	0,476
Úhrnná prvosobášnosť – Ž	0,475	0,498	0,518	0,563	0,521	0,512	0,541	0,564	0,531	0,517
Priemerný vek pri 1. sobáši – M	26,63	27,12	27,53	27,90	28,56	28,84	29,01	29,31	29,59	29,88
Priemerný vek pri 1. sobáši – Ž	24,13	24,58	24,99	25,33	25,91	26,24	26,48	26,72	27,02	27,32
Úhrnná rozvodovosť	0,287	0,328	0,326	0,336	0,361	0,402	0,391	0,413	0,417	0,399
Úhrnná plodnosť	1,198	1,185	1,199	1,241	1,253	1,239	1,251	1,320	1,411	1,398
Priemerný vek pri 1. pôrode	24,14	24,53	24,88	25,26	25,66	25,98	26,30	26,59	26,95	27,31
Úhrnná umelá potratovosť	0,438	0,421	0,392	0,367	0,346	0,340	0,319	0,319	0,314	0,299
Stredná dĺžka života pri narodení – M	69,51	69,77	69,77	70,29	70,11	70,4	70,51	70,85	71,28	71,62
Stredná dĺžka života pri narodení – Ž	77,54	77,57	77,62	77,83	77,9	78,2	78,08	78,73	78,74	78,84
Hrubá miera prirodzeného prírastku	-0,16	-0,13	-0,10	0,35	0,18	0,11	0,11	0,78	1,53	1,28
Hrubá miera migračného salda	0,19	0,17	0,26	0,53	0,63	0,71	1,26	1,31	1,30	0,62
Hrubá miera celkového prírastku	0,03	0,04	0,17	0,89	0,81	0,83	1,36	2,08	2,84	1,91
Index starnutia	60,84	63,20	65,68	68,12	70,74	73,47	76,00	78,26	80,01	81,01
Priemerný vek	36,16	36,49	36,81	37,12	37,41	37,70	37,98	38,24	38,48	38,72
Index celkového zataženia	43,08	42,01	41,01	40,23	39,54	38,89	38,37	38,00	38,09	38,23
Počet obyvateľov (k 31. 12. 2010)	5 378 951	5 379 161	5 380 053	5 384 822	5 389 180	5 393 637	5 400 998	5 412 254	5 424 925	5 435 273

Zdroj: Infostat

pristávaných z ČR, bol prerušený v rokoch 2007 a 2008 zvýšeným počtom pristávaných z Rumunska. Boli to predovšetkým muži, ktorí v Slovenskej republike našli zamestnanie. Ženy tvorili štvrtinu pristávaných z Rumunska, čo bol najväčší počet pritávaných žien do SR v roku 2007 a druhý najvyšší počet v roku 2008. V rokoch 2009 a 2010 krajinou s najvyšším počtom pristávaných do SR bola znova Česká republika (1440, resp. 1160 pristávaných), za ňou nasledovalo Maďarsko a až potom Rumunsko, Nemecko, Rakúsko a Taliansko. Medzi pristávanými vo všeobecnosti prevládajú muži, iba u pristávaných z Českej republiky je pomer mužov a žien pomerne vyrovnaný. Najviac obyvateľov SR sa sťahuje do Česka (629 osôb v roku 2010), s odstupom nasleduje Nemecko a Rakúsko

I keď migranti najradšej uvádzajú ako dôvody sťahovania tzv. "iné dôvody", prevažujúcim dôvodom na sťahovanie je nasledovanie rodinného príslušníka a u vysťahovaných majú pomerne vysoké zastúpenie aj dôvody týkajúce sa práce (cca 10 %). Rodinné dôvody však majú výnimočné postavenie u žien, keď štvrtina vysťahovaných uvádza ako hlavný dôvod nasledovanie rodinného príslušníka a pre 13 % žien je dôvodom na vysťahovanie zo SR sobáš. Úbytok migráciou vykazujú ženy napríklad v prospech Rakúska a Švajčiarska. V roku 2010 získala Slovenská republika zahraničným sťahovaním 3,4 tisíc osôb, čo je najmenej od roku 2004.

V roku 2010 zmenilo 87,9 tisíc osôb trvalé bydlisko v rámci SR, čo je zhruba úroveň roku 2008 a nárast približne 7 tisíc osôb v porovnaní s rokom 2009. Trendy vo vnútornom sťahovaní zostávajú dlhodobo nezmenené. Hlavnou črtou je sťahovanie obyvateľstva prevažne na krátke vzdialenosti, keď 45,8 % sťahovaní pripadá na sťahovanie medzi obcami v rámci okresu, 29,3 % na

sťahovanie medzi okresmi v rámci kraja a takmer štvrtina sťahovaní pripadá na sťahovanie medzi krajinami. Ešte stále sú určujúcimi aj trendy suburbanizácie. Potvrdzujú to napríklad najvyššie prírastky obyvateľov z vnútorného sťahovania v okresoch v prímestskom prostredí Bratislavy a Košíc. Ide o okresy Senec, Pezinok, Malacky, Dunajská Streda, Galanta a Košice-okolie. Na slovenské pomery okresom s extrémnym prírastkom je okres Senec. Prírastok z vnútorného sťahovania v tomto okrese dosahuje dlhodobo násobne vyššie hodnoty ako v ostatných okresoch. Medzi okresy s vysokým prírastkom patria aj niektoré mestské okresy Bratislavy. Väčšina okresov na Slovensku je migračne stratových. Najväčšie migračné úbytky vykazovali v roku 2010 východoslovenské okresy Spišská Nová Ves, Levice, Stará Ľubovňa, Humenné, väčšina mestských okresov Košíc (okrem okresu Košice IV) a okres Bratislava V, ktorého súčasťou je najväčšie slovenské sídlisko Petržalka. Mestá Bratislava a Košice vykazujú dlhodobé úbytky obyvateľstva vnútornou migráciou. Migračné prírastky majú iba zo zahraničnej migrácie.

### Prírastky obyvateľstva

Od roku 2001, keď Slovenská republika prvýkrát v povojnovom období zaznamenala prirodzený úbytok obyvateľstva, bol rast počtu obyvateľov zabezpečovaný výlučne alebo v prevažnej miere migráciou. Po vstupe SR do Európskej únie sa podiel migračného salda na celkovom prírastku zvyšoval. Maximálny podiel dosiahol migračný prírastok v roku 2007, a to vo výške 92,3 %. V rokoch 2008 až 2010 sa prirodzený prírastok výrazne zvýšil (najmä vďaka vyššiemu počtu narodených), čo sa prejavilo aj na zvýšení celkového prírastku obyvateľstva, ktorý dosiahol hodnoty z polovice 90. rokov. V rokoch 2009 a 2010 tvoril už

prirodzený prírastok väčšinu z celkového prírastku.

Starnutie populácie Slovenska, ako dlhodobý dôsledok nízkej pôrodnosti a zlepšujúcich sa úmrtnostných pomerov, je proces v horizonte najbližších desaťročí nezvratný. Hoci začiatky tohto procesu možno identifikovať už od konca 50. rokov minulého storočia, najdramatickejšie sa populačné starnutie začalo prejavovať až v 90. rokoch. Starnutie slovenskej populácie možno dokumentovať aj rastúcimi hodnotami indexu starnutia a priemerného veku. V roku 2010 dosiahol index starnutia hodnotu 81 %, čo je jeho historické maximum. Len za ostatných 10 rokov sa jeho hodnota zvýšila o 33%. Aj v prípade priemerného veku dochádza k zvyšovaniu hodnôt, pričom aj tento ukazovateľ dosiahol v roku 2010 svoje historické maximum – 38,7 rokov.

### Pokles počtu obyvateľov

Realizácia odložených sobášov a hlavne pôrodov je najmarkantnejším znakom súčasného populačného vývoja na Slovensku. V dôsledku rekuperácie sa zvýšila plodnosť za roky 2008 až 2010 o 13 %. Ide nepochybne o významný posun, ktorým sa Slovensko dostalo po ôsmich rokoch nad hranicu veľmi nízkej plodnosti. Nie je to samozrejme prekvapujúca zmena, skôr naopak, počítalo sa s ňou už skôr. Ostatné trendy sú stabilnejšie, hoci napríklad zvyšovanie intenzity rozvodovosti na súčasné hodnoty sa nečakalo. Najviac neistoty je ohľadom budúceho vývoja sobášnosti. Je naozaj otvorené, ako sa budú vyvíjať kohabitácie, do akej miery budú skutočnou alternatívou pre uzatvorenie manželstva, resp. len dočasným partnerským vzťahom, ktorý sa postupne zmení na manželstvo. V dôsledku zvýšenia pôrodnosti a zlepšujúcej sa úmrtnosti sa prirodzený prírastok dostal na

najvyššie hodnoty od polovice 90. rokov. Keď k tomu pripočítame pomerne vysoký migračný prírastok (hlavne v rokoch 2007 až 2009), dostaneme najvyšší celkový prírastok obyvateľstva od roku 1994.

Rekuperácia mier plodnosti bude pokračovať aj v blízkej budúcnosti, predpokladáme, že úhrnná plodnosť sa zvýši len v dôsledku prebiehajúcich zmien v časovaní materstva na úroveň 1,5 až 1,6 dieťaťa na ženu v horizonte najbližších 3 až 5 rokov. Znamená to, že ročné počty živonarodených presiahnu hodnotu 65 tisíc. Po tomto období sa však efekt rekuperácie vyčerpá a pre prípadný ďalší nárast plodnosti budú potrebné nové impulzy. Jedným môže byť stabilizovaný spoločenský vývoj, ktorý je dôležitým predpokladom pre zvyšovanie plodnosti. S veľkou pravdepodobnosťou však možno očakávať, že tento impulz nebude postačujúci. Určite budú potrebné ďalšie impulzy zo strany štátu. Malo by ísť o dlho očakávaný komplexný a stabilný systém opatrení, ktorý sa musí odvíjať od štátnej populačnej doktríny.

Je zrejme, že mnohé sa ovplyvniť nepodarí, preto treba prispôbiť fungovanie spoločnosti nezvratným populačným trendom. Ani zvyšujúca sa plodnosť ani očakávané zvýšené migračné saldo nedokážu vykompenzovať vplyv vekovej štruktúry, a tak najneskôr po roku 2020 sa začne obdobie poklesu počtu obyvateľov a intenzívneho populačného starnutia, ktoré bude trvať niekoľko desaťročí. Na zvrátenie tohto trendu nemá spoločnosť v rukách žiadne účinné nástroje. Po roku 2050 bude obyvateľstvo Slovenska menej početné, staršie a pravdepodobne aj etnicky pestrejšie.